

Az első, Brunszvik Teréz által támogatott óvodák

Sipos Judit

Soproni Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet
egyetemi docens 0000-0001-5245-5881 | MTMT: 10021423

KEYWORDS

- *Teréz Brunszvik*
- *the first kindergartens*
- *Pest-Buda*
- *Besztercebánya*
(*Banská Bystrica*)
- *Pozsony* (*Bratislava*)
- *Nagyszombat* (*Trnava*)

KULCSSZAVAK

- *Brunszvik Teréz*
- *az első óvodák*
- *Pest-Buda*
- *Besztercebánya*
- *Pozsony*
- *Nagyszombat*

ABSTRACT

The first kindergartens supported by Teréz Brunszvik | In the 19th century, aristocrats, the owners of castles, were able to exert a great social influence on their immediate and wider environment. They influenced culture, manners, fashion, etiquette and took responsibility for their actions. In Hungarian history, the cause of women's education and the education of children is linked to Countess Teréz Brunszvik (Belasics, 2021), who, worthy of her aristocratic origins, fought for noble goals throughout her life. In this article, we summarise the circumstances and history of the opening of the first kindergartens called "kisdédóvók" supported by Teréz Brunszvik. The first kindergarten in Hungary was opened on 1 June 1828 in Krisztinaváros, Buda. This pioneering institution, which reflected the spirit of the reform era, was primarily aimed at educating poor children. The kindergarten was the first nursery school not only in Hungary but in Central Europe as a whole, and was followed by several others in Pest-Buda, Besztercebánya (Banská Bystrica), Pozsony (Bratislava) and Nagyszombat (Trnava). During the lifetime of Countess Teréz Brunszvik, 88 more similar institutions were founded in Hungary.

ABSZTRAKT

A 19. században a főnemesek, a kastélyok tulajdonosai nagy társadalmi hatást tudtak gyakorolni szűkebb és tágabb környezetükre. Befolyással voltak a kultúrára, a viselkedési szokásokra, a divatra, az etiketre, felelősséget vállaltak tetteikért. A nők művelődésének, tanulásának, illetve a gyermekek nevelésének ügye a magyar történelemben Brunszvik Teréz grófnőhöz kötődik (Belasics, 2021), aki arisztokrata származásához méltón, nemes célokért küzdött egész életében. Írásunkban összefoglaljuk a Brunszvik Teréz által támogatott első óvodák, illetve „kisdédóvók” megnyitásának körülményeit, történetét. Az első magyarországi óvodát, hivatalosan 1828. június 1-jén nyitotta meg a budai Krisztinavárosban. Ez, a reformkor szellemiségét tükröző, úttörő intézmény elsősorban a szegény sorsú gyermekek nevelését tűzte ki célul. Ez az intézmény nemcsak Magyarországon, de egész Közép-Európában is az első kisdédóvó volt, mely után számos további óvoda született Pest-Budán, Besztercebányán, Pozsonyban és Nagyszombatban. Brunszvik Teréz grófnő élete során további 88 hasonló intézményt alapítottak hazánkban.

Bevezetés

Széchenyi István hidat épített a reformkorban, kortársa Brunszvik Teréz pedig pilléreket emelt hozzá (Csillag, 2021). Az erkölcsi pillérek, amiket Brunszvik Teréz emelt, 200 évvel a reformkor után is megtartják azt a szemléletet és nevelési kultúrát, amelyet ő honosított meg Magyarországon, illetve az akkori Habsburg Monarchiában. Napjainkban természetes, hogy a kisgyermekek óvodába

járnak, hogy ott biztonságban vannak, megfelelő nevelésben és fejlesztésben részesülnek, de a 19. század hajnalán ez még elképzelhetetlen volt, és sokaknak utópiának tűnt. Brunszvik Teréz számára azonban a sok akadály és ellenlábas ellenére ez nem utópia, hanem egy beteljesítésre váró álom volt, egy olyan nemes kihívás, amelyért rendíthetetlenül küzdött, és amelyet maradéktalanul megvalósított. A magyar nőnevelés úttörője német anyanyelvű, több nyelven beszélő, nagy műveltségű grófnő volt, aki a reformkor szellemiségével összhangban a nők társadalmi szerepének megerősítését tűzte ki célul. Filantróp munkássága alapvetően járult hozzá a nők műveltségének és függetlenségének növeléséhez, a nők emancipációjához. Felismerte, hogy a nemzet felemelkedése a gyermekek helyes nevelésén múlik, a gyermeknevelést pedig elsősorban az anya feladatának tekintették akkor. Ebből a gondolatból kiindulva a nőnevelés fontosságát hangsúlyozta, azzal a céllal, hogy a nők képesek legyenek művelt és tudatos szülőként nevelni gyermekeiket.

Brunszvik Terézt Johann Heinrich Pestalozzi svájci pedagógus elvei és Samuel Wilderspin angol pedagógus írásai inspirálták. Samuel Wilderspin 1823-ban adta közre első munkáját a kisgyermek neveléséről „*Infant Education*” címmel. Joseph Wertheimer német nyelvre fordította ezt a művet, mely Brunszvik Terézt arra ösztönözte, hogy ezt az új nevelési intézményt meghonosítsa hazájában (Pukánszky, 2005). A grófnő mind Wilderspinnel, mind Wertheimerrel aktív levelezést folytatott (Tóth, 2005).

Pestalozzit személyesen ismerte, 1808-ban, egy svájci utazás során, látogatta meg híres nevelőintézetét Yverdonban. Hat hetet töltött a világhírű pedagógus mellett intézetében, ami mély benyomást tett rá. Naplója tanúsága szerint Pestalozzi szuggesztív egyénisége és a nép felemelésére irányuló elvei „*varázslatos*” hatással voltak rá. Visszaemlékezésében azt vallja, hogy „*a nép szolgálata gondolatát Pestalozzi ültette lelkembe*” (Mikus, 1971, 151).

A grófnő a nevelés legfőbb szempontjának az ember erkölcsi fejlődését tekintette, melynek kiindulópontja az Istentől adott „*erő és csíra*”..., a moralitásnak ez a középpontba helyezése Pestalozzi és Kant pedagógiájának hatását sejteti (Pukánszky, 2013, 120).

Az első kisdédóvók Pest-Budán

Előzmények

A 19. század eleji gazdasági és társadalmi változások Magyarországon is megteremtették az óvodák iránti igényt. A fejlődő manufaktúrák egyre több munkaerőt, köztük sok nőt foglalkoztattak, így egyre több olyan városi család volt,

ahol mindkét szülő dolgozott. Emiatt a kisgyermek felügyelete és nevelése komoly kihívássá vált. Az óvodamozgalom Magyarországon elsősorban két neves pedagógus elvei alapján bontakozott ki, akik nagyban hatással voltak Brunszvik Teréz grófnőre is. Samuel Wilderspin fentebb már említett, „Infant Education” című műve, melyet Joseph Wertheimer fordított németre, alapvetően hatott a korai óvodákra. Wilderspin hangsúlyozta, hogy az óvodának a gyermekek tervszerű oktatásának helyszínéként kell szolgálnia. Emellett érezhető volt a svájci Pestalozzi hatása is, aki az elemi oktatás módszereit újította meg. A német Friedrich Fröbel gyermekkert-koncepciója, mely a játék és a kreativitás fontosságát emelte ki, csak a 19. század második felében vált meghatározóvá Magyarországon.

A hazai óvodamozgalom támogatói között fontos megemlítenünk Kossuth Lajost is. Miután 1837-ben bebörtönözték, hároméves fogsága alatt, egy idő után könyvekhez is hozzáférhetett, ekkor olvasta el Wilderspin könyvének német fordítását. Annyira fellelkesítette az olvasmány, hogy a börtönben le is fordította magyarra. A könyv előszavában Kossuth arra buzdította honfitársait, hogy támogassák az óvodák ügyét, a nemzet felemelkedése szempontjából ezt egy rendkívül fontos ügynek tartotta (Pukánszky & Németh, 1996).

A budai és a pesti kisdédóvó

Az első magyarországi óvodát Brunszvik Teréz 1828. június 1-jén Budán, a Krisztinavárosban, édesanyja házában nyitotta meg. Ez jelentős lépés volt a korabeli magyar nevelésügyben, és a reformkor haladó szellemének megnyilvánulásának számít. Ebbe az intézménybe 7 évesnél fiatalabb, elsősorban szegény sorsú gyermekek jártak, főként azon szülők gyermekei, akiknek – a kor társadalmi egyenlőtlenségének körülményeiből adódóan – idő, energia, anyagi javak, megfelelő nevelési minták híján nem volt lehetőségük gyermekeiket helyes erkölcsi nevelésben részesíteni (Pukánszky & Németh, 1996). Közép-Európában is ez volt az első kisdédóvó, melyet a grófnő korában még további 88 intézmény követett Magyarországon, és neki köszönhető az első bécsi óvoda is (Hornyák, 2005).

Az első óvodát a társadalom különböző rétegeiből érkező gyermekek látogatták: hivatalnokok, iparosok, fuvarosok és mosónők gyerekei egyaránt. Brunszvik Teréz Wertheimernek írt leveleiben folyamatosan beszámolt az intézmény életéről, aki egy könyvében részletesen le is írta a kisdédóvó működését. A híresek és befolyásosak körében is gyorsan terjedt az intézmény híre. 1828 őszén bizonyos Diesing úr bécsi krónikása lett a krisztinavárosi óvodának, ő minden jelentős eseményt feljegyzett. Az óvoda számos befolyásos támogatóra ta-

lált, akik pénzzel és adományokkal (például könyvekkel, mikroszkóppal, ásványokkal) segítették a működését. Közéjük tartozott többek között Teleki Blanka és Teleki Emma, Seeberg Fülöp, Rudnay Sándor, az akkori katolikus egyház feje, Dresmityer József, a győri tankerület vezetője, Mária Dorottya nádorné, József nádor harmadik felesége, illetve Rummy György váci professzor. Ezt az óvodát hamarosan továbbiak követték. A nagy sikerre való tekintettel a grófnő 1829. március 9-én megnyitotta a második budai óvodát is a Budai Várban.

A kisdédóvó mozgalom szellemi központja ugyan Budán volt, de rövidesen, egymást sűrűn követve Pesten is több kisdédóvó nyílt meg. Rövid idővel a második budai óvoda után, 1829. március 19-én Pesten is elindult a kisdédóvás. Az első pesti óvoda a Lipótvárosban kezdte meg munkáját. Egy 1832-ban kiadott nyomtatvány szerint 1831–1832 között Budán három óvoda működött, Pesten pedig kettő, a Lipót- és a Terézvárosban. Egy 1843-as országos áttekintés szerint Pesten már hét ilyen intézmény működött, míg Budán három (Tóth, 2005). A kisdédóvók gyermekei a szegényebb polgári, illetve munkásrétegből kerültek ki, a jobbmódú családoknál nevelőnőket alkalmaztak a gyermekek felügyeletére, illetve a családjuk nem szorult rá, hogy kereset után nézzen. A szegényebb sorsú családoknak nagy segítséget jelentett, hogy az intézmények a felügyelet („örzés”), a nevelés és az oktatás mellett étkezést is biztosítottak a gyermekek számára.

Célok, oktatási és nevelési tartalmak az első kisdédóvókban

Az óvoda céljait Brunszvik Teréz egyik levélfogalmazványában X. Herceg részére az alábbiak szerint írta le:

„Nem ösméretlen Herczegségednél, édes Hazánkban az kisdéd Gyermekek Nevelésének, ('melly az jó jövendő Hazafinak gyűkére) elmellőzése, melly sanyaruan tapasztalja azt a' szegény haza, hogy hazafiai erköltsbe, vallásba 's egyéb tudományokba lassú, sőt sokszor sémi előmenetelt tesznek; a' hol idegen országok, tudós és erköltsös pallérozódott, és mindenre alkalmas hazafiaiban gyönyörködik. Nem várom-s az vagyonosabb haza polgároknak gyermekeit, hanem csak azokat, mellyek tehetetlenek gyermekeik jó neveléseire, mellyeknek olly formán gyermekeik erköltstelenül éptelenül zabolatlanul, elvadulnak és úgy mint magoknak mint felebarátjoknak vágnak terhére, szüleiknek pedig mély szomorúságára.” (Idézi: Vág, 1961, 417).

Brunszvik Teréz nagy terveiről árulkodik, hogy már az első kisdédóvóba eredetileg százötven kisgyermeket akart felvenni. Erősen bízott abban, hogy idővel iskolák is létesülhetnek ebben a szellemben. Az első kisdédóvók inkább „kisgyermekiskolák” voltak, nem a mai értelemben vett óvodák. Elemi oktatást kap-

tak ott a gyermekek Pestalozzi didaktikai elveinek szellemében, az általa kidolgozott beszéd- és értelemgyakorlatok (*Anschaunungsunterricht*) óvodai alkalmazása volt ez. Az elemi és vallásismereteken kívül fontos volt a mozgás, az éneklés, a muzsikálás és természetesen a játék. Az első óvópedagógusok, az „óvók” még férfiak voltak, olyan dalokat és versikéket tanítottak a gyerekeknek, amelyek erkölcsi tanulságot hordoztak, és amelyek segítettek a helyes viselkedési szabályok elsajátításában (Pukánszky & Németh, 1996).

Vág Ottó 1961-es művében, a „*Brunszvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában: dokumentumok*” című dokumentumgyűjteményből származó 1/1. és 1/2.-es ábrákon láthatjuk, hogy pontosan mit tanultak a gyerekek a kisdédóvóban. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy az első óvodákban, tehát a budai intézményekben német nyelven folyt a nevelés, az oktatás, Budán és Pesten is a lakosság nagy része ugyanis német volt. A reformkor magyar politikusai ugyan elismerték Brunszvik törekvéseit, de ez nemtetszést váltott ki bennük. Sajnos, sem Kossuthal, sem Wesselényivel, sem József nádorral nem volt jó kapcsolata a grófnőnek, aki, annak ellenére, hogy az anyanyelve német volt, magyarnak vallotta magát. Magyar nyelvű oktatásra először a pesti intézményekben került sor.

KISDEDÓVÓ ÉS KÉPZŐ INTÉZETEK
A PESTI LIPÓTVÁROSI SZT. JÓZSEF INTÉZETBEN ELŐFORDULÓ
TANTÁRGYAK³¹

Vallás	A vallástan egyes tárgyai, amelyek a még igen kicsiny gyermekek felfogó képességének megfelelnek, részben szentenciák, részben a bibliai történetből vett példák által fejtenődik ki. Így felfoghatóvá lesz számukra a Miatyánk és Isten tíz parancsolatának tartalma is.
Betűismeret	A betűk megismerése részeik felrajzolásával vagy az egyes betűknek logikus előrehaladás útján történő megmagyarázásával kezdődik.
Betűzés	A betűzés a beszélszervek szórakoztató gyakoroltatása útján történik.
Alakismeret	Az alakismeret ideiglenes könnyítés és egyben bevezetés az íráshoz és a geometriai viszonyok megismeréséhez. A tanító megtanítja őket hogy hogyan kell egyenes, görbe, ferde, félkör és kör alakú vonalakat húzni, ezeket összerakhatja velük és alakokat képezet. Mindez a mindennapi élet számára és az eszközök megfigyelése céljából.
Számolás	A kezdők csak az ujjakon számolnak tízig, majd húszig, végül a számológép golyóin ötvenről százig. Az előrehaladottabbak azután hozzákezdnek összeadni, kivonni stb. is.
Magyar és német szavak	A gyerekek mindenekelőtt az emberi test részeinek megnevezését gyakorolják. Azután megtanítják őket hosszabb-rövidebb magyar nyelvű mondatokra is és németül megmagyarázzák ezeket, majd megtanulják az iskola, az otthon, a város stb. valamennyi tárgyát pontosan megfigyelni és megnevezni.
Az elliptikus módszer	Ezt a tanítási módszert kétféleképpen lehet alkalmazni, vagy <i>szókihagyás</i> útján, vagy szavak kicserélésével a mondatokban. Kontraszt: A gyermek legyen illetlen. — Gondolkodási és beszédgyakorlatok. Nyelvtan a gyermekeknek megfelelő formában kifejtve.

1/1. ábra – Kisdédóvó és -képző intézetek.
A pesti lipótvárosi Szt. József Intézetben előforduló tantárgyak
(Forrás: Vág Ottó, 1996, 427)

Természet- rajz	A gyermekeket hozzá kell szoktatni ahhoz, hogy megfigyeljék a növények és az állatok <i>részeit</i> , majd meg kell magyarázni nekik ezek hasznát.
Technológia	A termények létrejöttétől a mesterséges feldolgozásig azok minden- nemű felhasználását és az ember számára való hasznát szemléletessé kell tenni és meg kell magyarázni. A terményekből létrehozott terméke- ket meg kell nekik mutatni.
Mesterség- ismeret	Meg kell nekik mutatni mindenféle kézművesmunkát, képet kell róluk bemutatni, szükségességüket és az emberek által az emberek szá- mára hajtott hasznukat meg kell magyarázni.
Az öt érzék- szervről	Ez beszélgetés, kérdések és feleletek útján történik.
Földleírás	Ugyanúgy. A legközelebbi környezetről, a házról, a benne levő emberekről, körül- ményeikről; ez a kör szélesedik.
Hasznos elbeszélések	Ezt a tanító mindig összekapcsolja az elbeszélékre vonatkozó kér- désekkel, és egy a gyermekek számára megfelelő e célból kiválasztott szentenciával.
Mérték- és pénzismeret	Jellegzetesen bemutaitva.
Egészségtan	Faust katekizmusá stb.
Különböző dolgok megnevezése	Ez a tulajdonságaikat jelző szavakkal kapcsolatban történik.
Az év beosztása	Napok stb., az idő általában.
Ének	Ez egy igen hasznos és kellemes tantárgy, fejleszti és megalapozza a tiszta hallást; fejleszti a hangot, megkönnyíti és kellemessé teszi a könynélkül-tanulást. A zene mint az esztétikai érzék fejlesztése; a harmónia, a lelki harmónia, a jóindulat, a szeretet, a szépség, s ebből következően a rend és a tisztaság szeretetének stb. fejlesztése általában.
Erkölcsei mondások és szentenciák	Ezeket a tanulók könyv nélkül megtanulják, a tanító pedig el- magyarázza az erkölcsi magatartásban való alkalmazásukat; mégpedig úgy, hogy minden osztály (10 gyermek) monitorjai 14 napon át egyéni oktatásban tanítják be az övéiknek. Kórusban érthetően és pontosan kell beszélni.

Weldy József
tanító

1/2. ábra – Kisdedóvó és -képző intézetek.

A pesti lipótvárosi Szt. József Intézetben előforduló tantárgyak
(Forrás: Vág Ottó, 1996, p. 428.)

Brunszvik Teréz óvópedagógusoknak (az akkori kisgyermekiskola tanítóinak) szánt utasításai ma is tanulságosak, hiszen örökérvényű pedagógiai elveket tartalmaznak: „A tanító csakis szent hivatására felkészülten léphet az iskolába. Egész magatartásának vidámságból, komolyságból és méltóságból kell összetevődnie: szeretettel teljes, megértő atya gyermekei között. Sohasem szabad elvesztenie nyugalma és szilárdságát. Cselekvésmódját, hangját átveszik a gyermekek: ahogy a tanító beszél és cselekszik, úgy fognak beszélni és cselekedni a monitorok (idősebb gyerekek) is a nekik alárendeltekkel. Nem szabad – például – a kicsiket

rángatni, megrázni és meglökni. A tanító viselkedésének finomnak, kifogástalannak és nemesnek kell lennie; csak így lehet gyermeket nevelni és képezni.” (Idézi: Zibolen, 1984, 71).

A Felvidék első óvodái: Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat

A hazai óvodaügy hajnalán, a hőskorban Pest-Buda után Besztercebányán, Kolozsvárott, Pozsonyban, Nagyszombatban sorra nyitották meg kapuikat az első gyermekintézmények. Brunszvik Teréz grófnő nemes céloktól vezérelve és motiválva adta oda egészen magát az óvodaügynek (Hornyák, 2004).

„Egy olyan intézet alapítójának lehetni, amely igazán jó keresztényeket, jó és erkölcsös embereket nevel, és így gátat szab az általános romlásnak, nagyon boldogító érzés” - írja, mondván, hogy ezek az új gyermekintézmények „a vallássosságra és erkölcsi javításra hívatottak, és az a feladatuk, hogy a jó csiráit hintsék szét ott, ahol egyébként a bűn vetése burjánzott” (Hornyák, 2003, 14).

A magyar óvodai mozgalom úttörője hívő ember volt, felismerte azonban, hogy kortársai közül sokan közömbösek, vagy akár ellenszenvvel viseltetnek a vallás iránt. Ezért úgy próbálta megnyerni őket a nemes ügynek, hogy az óvoda emberbaráti céljait és gyakorlati hasznát hangsúlyozta. Ennek eredményeképp gazdag és kevésbé tehetős támogatókat egyaránt sikerült maga mellé állítania, akiket a szegény, nyomorúságban élő nép elmaradottsága motivált a cselekvésre. Ennek az összefogásnak köszönhetően néhány év alatt 12 óvoda létesült. A magyarországi katolikus egyház is elismerte a grófnő munkáját, ez abban is megnyilvánult, hogy az első intézet részére évi 100 ezüst forint és 6 öl tűzifa kiutalásáról intézkedett (Hornyák, 2004). A pozsonyi lapok is beszámoltak erről, illetve idéznek egy, a grófnővel készített interjút: *„Vizsgáztatni nem lehet ily kicsiny gyermekeket, s az intézet nem is iskola, hanem menhely; a módszer, amelynek segítségével itt a gyermekek érzelmeit és értelmét fejlesztik, őket kellemes formában foglalkoztatják, mindenekelőtt pedig testüket és lelküket minden káros behatástól megóvják, szemléletesen mutatkozik meg és igazolódik be. S ez mind ez ideig olyannyira sikerült, oly örömteli volt minden emberbarát számára, hogy sokan a legbensőbb felindulásuk okozta könnyeiket nem is tudták elrejtteni. Gyönyörűségtől elteltnek, felette boldognak érzik magukat annak az immár 500 kisgyermeknek a szülei is, akiket ezek az óvointezetek [...] befogadtak. Fokozódott a szülők szeretete irányukban, mert szívüknek nemcsak az kedves, hogy nem alkalmatlankodnak a kis naplopók, de végtelenül jól esik nekik azok megsokszorozódott ügyessége és engedelmessége is. Ugyancsak fokozódott a gyermekeknek a*

szüleik iránti szeretete, amit az otthonról való hosszabb távollét, a szülők becézgetése és meglegedettsége növelt. Szívesen járulnak hozzá tehetségük szerint az intézet fenntartásához a legszegényebb szülők is, hiszen ők pénzügyi tekintetben is jól járnak, mivel munkájukban napi 1 krajcárnál többet nyernek azáltal, hogy nem kell gondoskodniuk nyugtalan és elégedetlen kicsinyeikről, az intézetnek pedig alig napi 1 krajcárt kell fizetniük az óvásért, gondozásért, oktatásért és célszerű foglalkoztatásért.” (Vereinigte Ofner Pester Zeitung 1829, idézi Hornyák, 2004, 361).

Brunszvik Teréz, „a kisededóvás és nevelés európai hírű apostola”, ahogy Hornyák Mária nevezte őt, 250 éve, 1775. július 27-én, Pozsonyban, az akkori Hal téren jött a világra, ahogy ő maga szívesen emlegette, „napkeltekor”, azaz a kelő nappal (Hornyák, 2005, 5., 11).

A grófnő felmenőit és őt erős szálak kötötték az akkori Észak-Magyarországhoz, a mai Felvidékhez. Így életművének nem véletlenül lett szerves része az ottani óvodaalapítások segítése, ösztönzése. Segítségével a Zólyom megyei Besztercebányán alapították az első vidéki óvodát.

Besztercebánya

A besztercebányai óvoda megnyitásához számos ismerősétől kért támogatást Brunszvik Teréz. Ezen támogatók egyike Zmeskall Miklós volt, akit még Bécsben ismert meg, mint Beethoven egyik legközelebbi barátját. Zmeskall előzőleg Wertheimertől hallott már az első kisededóvókról és maga is támogatta, kezdeményezte szülővárosában, Besztercebányán egy kisededóvó megnyitását. Zmeskall és a grófnő kapcsolata a távolság ellenére is szoros maradt, amit a köztük zajló levelezés is bizonyít. Végül közösen döntöttek a besztercebányai intézmény létrehozásáról. A megvalósításhoz azonban Zmeskall határozott lépéseire volt szükség, aki eleinte vonakodott. Brunszvik Teréz emiatt fontosnak tartotta, hogy személyesen utazzon Besztercebányára, és felgyorsítsa az óvoda megnyitásának folyamatát. Határozott fellépésének köszönhetően Karolina Augusztá névnapján, 1829. november 4-én megnyitotta kapuit a besztercebányai óvoda, melyhez nagy reményeket fűzött a grófnő (Hornyák, 2005). Az erről szóló első tudósításban a helyi püspök, Belánszky József gratuláló sorai is hatottak a lehetséges támogatókra. Matthias Kern, az ottani óvoda első „óvó bácsija” (sokáig tévesen azt hitték, hogy ő volt az első magyarországi óvó bácsi) egy Brunszvik Terézhez címzett beszámolóban leírja, hogy a besztercebányai óvodások, krisztinavárosi társaikhoz hasonlóan, karácsonyfa mellett ünnepelték Jézus születésnapját (Hornyák, 2004).

Pozsony

Brunszvik Teréz 1830 őszén Pozsonyban kihasználta az országgyűlés adta alkalmat, hogy az általa tervezett óvodaalapítást a világi és egyházi vezetők elé terjessze. Ekkoriban azonban Bécsben tartózkodott, mivel a bécsi óvoda megnyitásán dolgozott. A grófnő itt vette át Andrej Samuel Royko pozsonyi óvodaszervező kétségbeesett levelét, melyben Royko szomorúan számol be arról, hogy a grófnő távolléte félbeszakította a jó ügyet, és új életre csak a grófnő hívhatja azt (Hornyák, 2005).

A bécsi óvoda megnyitása után Brunszvik Teréz visszatért Pozsonyba, hogy támogatókat gyűjtsön. Levelet írt I. Ferenc császárnak, 200 forintnyi támogatást kérve az óvoda számára. 1830. november 11-én nyílt meg az intézmény a József utcában (Hornyák, 2005). Karolina Augusztá császárné is meglátogatta a Blumenthalban öt napja megnyílt intézményt pozsonyi tartózkodása alatt. Ez a látogatás mély benyomást tett a császárnéra, aki ezt követően maga is elkezdte támogatni az óvodai mozgalmat. 1831 márciusában megnyitották a második kisdédóvót is Pozsonyban.

Brunszvik Teréz óvodai sikerei 1831 nyarán fordulatot vettek, amikor Pest-Budán kedvezőtlen változások történtek. A grófnő távollétében az óvodák vezetésével megbízott egyesület rosszul gazdálkodott, elhanyagolta az intézményeket. A grófnő egyre több iriggyel és rosszakaróval szembesült, akik a háttérben aknamunkát folytattak ellene. Emiatt az óvodamozgalom sikertörténete lassú hanyatlásba fordult. 1832 tavaszán feloszlott a már működő óvodai egyesület. Ezt követően, 1832. július 1-jén, egy felsőbb utasítás a budai óvodákat a Jótékony Nőegylet, a pesti intézményeket pedig a városi magisztrátus fennhatósága alá helyezte. A pesti belvárosi óvoda még egy ideig a grófnő hatáskörébe tartozott, 1833 elején a helyzetet már ő is teljesen kilátástalannak ítélte, és szomorúan vette tudomásul, hogy ő, az úttörő, véglegesen az óvodai mozgalom peremére szorult.

„Odahagytam hát a hálátlan várost, és [—] átköltöztem Pozsonyba, hogy közelebb lehessek Nagyszombathoz is, ahol Apponyi Teréz grófné vezetése alatt a kisdédóvó (Kinderschule) gyönyörűen felvirágzott” – írja. (EML, 93, idézi Hornyák, 2005, 28).

Nagyszombat

Brunszvik Teréz 1832 nyarán kezdeményezte az első nagyszombati kisdédóvó létrehozását. Elsőként Kunszt Ignác lelkészt sikerült megnyernie az ügynek, majd a városvezetés 1832. augusztus 25-én hivatalosan is engedélyezte a megnyitását, amelyre 1832. november 5-én került sor. Mivel a városvezetés nem vállalta a fenntartást, az óvoda finanszírozását közadakozásból kellett megoldani.

Szlovátsek János segítette Brunszvik Terézt a támogatók felkutatásában, és felhívta a közméltóságok figyelmét az óvoda fontosságára. Bár saját épületre nem gyűlt össze elegendő pénz, a székesegyház melletti Káptalan utcában sikerült házat bérelniük. A működéshez elengedhetetlen támogatói háttérrel egy pozsonyi mintára létrehozott egyesület, „*A Jót Előmozdító Társaság*” biztosította, amely 1832 ősztől kezdte meg hivatalos működését Apponyi Serbelloni Teréz grófnő elnöklésével (L. róla: Czeke & Révész, 1926, 21). A nagyszombati kisdudóvó fennmaradt naplói értékes forrást jelentenek az utókor számára, amelyek részletes képet adnak az intézmény működéséről. A naplók rögzítették az óvoda tevékenységeit, a szüneteket, az éves létszámot, a gyermekek származási adatait, valamint a heti órarendet. Az első évben 35 fiú és 62 lány járt az intézménybe, ami már ekkor is magas szám volt. A következő öt évben ez a létszám tovább növekedett, 1841 és 1846 között pedig már összesen 1121 gyermeket láttak el, ami jól mutatja az óvoda létjogosultságát a városban.

Az intézmény a dolgozó szülők igényeihez igazodva már kora hajnalban megnyitott, és késő délutánig fogadta a gyermekeket (Bilibok & Sebestyén, 1981). A grófnő feljegyzéseiből tudjuk, hogy a jó kezdet ellenére később, sajnos, hanyatlani kezdett a nagyszombati kisdudóvó színvonala (Hornák, 2005).

Ahogy a Pest-Budai intézményekbe, a felvidéki kisdudóvókba is 7 évnél fiatalabb gyermekek jártak, és heti 48 órát töltöttek itt a gyermekek, akik sokoldalú nevelést kaptak. A nevelés fontos része volt a valláserkölcsi oktatás, amit mesék, versek és dalok segítségével valósítottak meg. A gyerekek tornáztak és játszottak is. Brunszvik Teréz elképzelése szerint az óvodának nemcsak megóvnia, hanem fejlesztenie is kell a gyermekeket. Célja az volt, hogy az intézmények felismerjék és kibontakoztassák a gyermekek képességeit, és megtanítsák nekik, hogy mi a jó és mi a rossz. Ahogy Brunszvik Teréz maga fogalmazta meg, az óvoda feladata, hogy a gyermekeket „megóvó, gyógyító és előkészítő intézetként” támogassa a fejlődésükben. A tananyag az írástól, olvasástól és a számolástól kezdve a geometria, a grammatika, a földrajz és a természetrajz alapjain át egészen az emberi test felépítéséig terjedt. Ismereteket szereztek a pénzről és az időszámításról is. A gyakorlati életre való felkészítés volt a cél, ezért a foglalkozások során a tanítók bemutatták a leggyakoribb foglalkozásokat is (Pukánszky & Németh, 1996).

Összegzés

Brunszvik Teréz grófnő 1809-ben fogadalmat tett: „*Elfogadom az összes rászoruló gyermeket, akit a Gondviselés nekem szán!*” (Hornák, 2003, 7). Egész életét áthatották Pestalozzi nemes gondolatai, amelyek segítettek neki céljai elérésében.

Mélyen hitt abban, amit a gyakorlat is megerősített számára: a határtalan szeretetnek rendkívüli ereje van a nevelésben. Ebből a hitből fakad az is, miszerint „*a családban, s különösen az anyai szeretet pótolhatatlan hatásában gyökerezik egész emberi nemünk megújulásának lehetősége*” (idézi Fináczy, 1986, 269).

A grófnő első intézményét 1828. június 1-jén nyitotta meg a budai Krisztinavárosban, édesanyja házában. 1832 végére, 4,5 év leforgása alatt, már tizenhét kisdédóvó intézmény működött Magyarországon. Ezek közül hét Pest-Budán, egy Kolozsváron, négy pedig a Felvidéken jött létre: Besztercebányán, Nagyszombatban és Pozsonyban (ahol kettőt is alapítottak). Az óvodatörténet e kezdeti, úttörő szakaszában tehát a Felvidék kulcsszerepet játszott, ami nagyrészt Brunszvik Teréz e régióhoz fűződő személyes kapcsolatainak volt köszönhető (Hornyák, 2005). Az óvopedagógusok képzésével foglalkozó első szakemberek német anyanyelvűek voltak, és az első óvodákban is németül, vagy németül és magyarul foglalkoztak a gyermekekkel. Ezt várták el az óvodapedagógusoktól is, akik ekkor még főleg férfiak voltak (Kézi, 2015, idézi Pásztor, 2023). A grófnő az elejétől meg volt győződve róla, hogy erre a hivatásra elsősorban a nők alkalmasak.

A magyar óvodatörténet egyik legfontosabb állomása a *Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület* megalakulása 1836-ban. Ez az országos szervezet vette át az óvodák szervezését és finanszírozását. A tagok hat éven keresztül évente hat ezüstforintot fizettek be, aminek köszönhetően az óvodák száma 1848-ra 89-re emelkedett. Az egyesület munkája nyomán 1837-ben Tolnán megalakult az első óvóképző, amelynek igazgatója, Wargha István, a magyar óvodapedagógia kiemelkedő szakembere volt. 1843-ban Wargha kiadott egy könyvet, *Terv a kisdédóvó-intézetek terjesztése iránt a két magyar hazában* (vagyis Magyarországon és Erdélyben) címmel, amely módszertani kérdéseket tárgyalt, és hozzájárult az óvodák szakmai fejlődéséhez (Pukánszky & Németh, 1996).

A korabeli sajtóról, illetve egyéb híradó orgánumokról elmondható, hogy összességében „*sok szolgálatot tettek az óvodai mozgalomnak, és jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az új intézmény mibenlétéről és hasznáról a publikum képet kapjon*” (Hornyák, 2004, 372). Közben aligha gondoltak arra, hogy soraikkal a ma emberét is szolgálni fogják, közelebb hozva hozzá korukat, a reformkort, „*ezt a régi eszményi világot, ezt az elsüllyedt csodás Atlantist, hogy megtanítsanak bennünket, viharos, hányt-vetett kor gyermekeit újra remélni, hinni az örök értékekben és a nemzet jövőjében*”, ahogy Brunszvik Teréz írja naplójában (Prahács, idézi Hornyák, 2004, 373).

Brunszvik Teréz meghaladta korát, az akkori világban olyasmit teremtett meg, ami addig nem létezett. Az 1800-as évek embere nem tudta elképzelni a

kisdedóvót, amíg ő létre nem hozta azt. A grófnő munkásságát szemlélve ámulatba ejtő az a hit, kitartás, elhivatottság, ami arra buzdította, hogy a számtalan akadály, hitetlenkedő ellenlábas ellenére töretlenül végigküzdje az életét. Egyik legnagyobb női példaképünk nem felelt meg kora nőideáljának. (Kéri, 2018) Nem volt hagyományos nő, feleség, háziasszony, valószínűleg nem volt „széreny és csendes”. Nem volt feleség, és biológiai értelemben nem volt anya sem. Mindent feláldozott nemes elhívása érdekében, azt a női jelenlétet testesítette meg, ami akkor még nagyon ritka volt.

Brunszvik Teréz grófnő *„Munkás, áldozatos élete 1861-ben ért véget. Saját gyermeke ugyan nem volt, lelki, szellemi annál több. Az a szerencse érte, hogy még életében láthatta annak a magnak szárba szökkenését, amelyet ő vetett el.”* (Ozogány & Vojtek, 2003, 35)

Felhasznált irodalom

- Belasics, E. (2021): *A változás tere. Szent András kastély: Kastélyrekonstrukció egy kicsit más-képp. Európai műemlékvédelmi tendenciák, különös tekintettel a Kárpát-medencére.* Nemzetközi tudományos konferencia III–IV. Fehérvárcsurgó, 2019/2021. Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Művészettörténet Tanszék. ISBN 978-963-626-022-4
- Bilibok Péterné & Sebestyén Istvánné (1981): Rehlingen Antal élete és pedagógiai munkássága *Óvodai Nevelés*, 34(7-8), 266–270.
- Czeke, M. & H. Révész, M. (1926): *Gróf Brunsvik Teréz élet- és jellemrajza. Emlékiratai.* Fordította: Petrich Béla. A „Kisdednevelés” kiadása, Budapest.
- Csillag, É. (2021): *Brunsvik Teréz az első magyarországi óvodák alapítója.* EWTN Katolikus Televízió. Tévériport, 2021.04.21. <https://tinyurl.com/y5vujr4r>
- Hornýák, M. (2005): *Brunsvik Teréz és a Felvidék első óvodái: Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat.* Martonvásár: Brunsvik T. Szellemi Hagyatéka Alapítvány. Órláng füzetek. <https://mek.oszk.hu/15800/15829/>
- Hornýák, M. (2004): *Brunsvik Teréz óvodái és a sajtó.* Magyar Könyvszemle, 120(4), 353–373. <https://tinyurl.com/4yz3msj8>
- Hornýák, M. (2003): *Első óvodánk története (Buda-Krisztinaváros), 1828–1867.* Martonvásár.
- Kéri, K. (2018): *Lánynevelés és női művelődés a 19. századi Magyarországon.* Kronosz Kiadó, Pécs. ISBN 9789634670377. <https://tinyurl.com/4zz9herf>
- Kéri, K. (2023): *Fejezetek a neveléstudomány és a nőtörténet köréből.* Soproni Egyetem Kiadó. Sopron. ISBN 9789633345030. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-503-0>
- Kézi, E. (2015): Kétnyelvűség az óvodában. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, 10(1), 133–140. <https://bit.ly/41e2sqO>
- Mészáros, I. (1968): *A magyar nevelés története 1790–1849.* Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Mikus, L. (1972): *Pestalozzi pedagógiájának magyarországi fogadtatása.* In: Pestalozzi és kora. Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 10. köt.) = *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* (Nova series, Tom. 10.), Eger, 149–160. <https://tinyurl.com/3a7tr4fr>
- Ozogány, E. & Vojtek, K. (2003): *A kisdedóvók megalapítója.* In: Magyar nagyasszonyok. Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 34–35.
- Pásztor, E. (2023): *A Soproni Óvónőképző Intézet gyakorló óvodáinak sajtóreprézntációja az 1970-es években.* In: Kéri, K. (2023): *Fejezetek a neveléstudomány és a nőtörténet köréből.* Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. 53–68. <https://doi.org/10.35511/978-963-334-503-0-05>
- Pukánszky, B. (2013): *A nőnevelés története.* Gondolat Kiadó, Budapest. <https://tinyurl.com/2s4u3y5c>
- Pukánszky, B. – Németh, A. (1996). *Neveléstörténet.* Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest. <https://mek.oszk.hu/01800/01893/html/index.htm>
- Tóth, Á. (2005). *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban.* L'Harmattan, Budapest.
- Vág, O. (1961). *Brunsvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában: dokumentumok.* Magyar Pedagógia, 61(4), 417–441. <https://tinyurl.com/2dtw9ucx>
- Zibolen, E. (1984): *Brunsvik Teréz kisgyermekiskolái.* In: Bilibok Péterné, Sebestyén Istvánné & Zibolen Endre: *Első óvodáink életéből 1829–1833.* Tankönyvkiadó, Budapest, 9–93. <https://tinyurl.com/28b3t4ku>

• A tanulmányban előforduló webes hivatkozások legutolsó ellenőrzési időpontja: 2025. november 1.